

Bevezetés

Az alább ismertetésre kerülő dokumentum még a közelmúltban is viták forrása volt a történészek között. Több volt egyszerű kiáltványnál, mert máig hatóan megosztotta a muzulmán közvéleményt. A kiáltvány eddig magyarul teljes terjedelmében nem jelent meg, eredetileg arabul és olaszul adták ki. Megjelenésének körülményei és indítékai természetesen függtek a nagyhatalmi politikától, hiszen folyik a „pusztító és romboló európai háború”.

A háború Európán kívül is folyik, ezért Anglia keresi a lehetőségeket, hogy gyengítse a németeket támogató török kormányt. Érdekszférájának kulcsa Szuez, az indiai szállítások kapuja, amelyet meg kell védenie. Közel-keleti politikájának előterében ezért Egyiptom megvédése, Törökország visszaszorítása állt. Ki kellett használnia a Török birodalom megosztottságát, ahol az államban a vezető szerepet, a politikai irányítást az ifjútörökök bírtokolták. Németbarát tevékenységük szöges ellentétben állt az angolok érdekeivel.

Az Unionisták (Haladás és Egység Társasága) politikája az egységes nemzetállam megteremtésére, a birodalom eltörökösítésére irányult. A hatalmat ténylegesen 1913. január 13-án szerezték meg, a Szultánatus politikájára már korábban is nagy befolyásuk volt.

Az ifjútörökök élesen szembehelyezkedtek II. Abdel Hamid politikájával. Az ő törekvésük egy egységes oszmán birodalom, egy oszthatatlan, alkotmányos alapokon álló, török irányítású állam megteremtésére irányult. 1907-ben Párizsban megalapították a Haladás és Egység Társaságát, amelynek vezetése 1908-ban Szalonikibe tette át székhelyét. Macedónia területén még ebben az évben felkelést robbantottak ki, amely július 23-án győzött.

Ennek eredményeként visszaállították az 1876-os liberális alkotmányt, eltörölték a cenzúrát és politikai befolyást szereztek az államirányításban. De a szultánt nem fosztották meg hatalmától, a miniszterek és a hivatalnokok is a helyükön maradtak. 1909-ben egy ellenük indított szultánpárti lázadás után megfosztották II. Abdel Hamidot a trónjától,

helyébe V. Mehmedet ültették. Az új kormányban már ők is pozíciókat szereztek. 1909. augusztus 23-án törvényt hoztak az olyan társaságok ellen, amelyek elnevezésében valamilyen nemzetiségi kifejezés szerepelt. Ők maguk ezalatt a Turc Oghagi (Török Faj), a Turc Yordi (Török Haza) és Turc Kougi (Török Erő) stb. nevű társaságokba tömörültek. A parlamentbe csak törököül tudó képviselők kerülhettek, az iskolákban és az igazságszolgáltatásban általánossá tették a török nyelv használatát, sajtókampányt indítottak az arab nacionalisták ellen, hogy felszítsák a török nacionalizmust. A legnagyobb nemzetiséget, az arabot, kiszorították az államigazgatásból, pogromokat indítottak ellenük és újra az örmények ellen is.

1912–13-ban területi veszteségek érték a birodalmat: Bosznia, Hercegovina, Bulgária, Kréta, Albánia, Tripolitánia, Kyréneika elveszett. Ez a trauma okozta azt, hogy 1913. január 13-án az Unionisták államcsínnyel teljesen magukhoz ragadták a hatalmat az oszmán egység megvédése érdekében. Meggyilkoltatták a tengerészeti minisztert, majd június 11-én a miniszterelnököt is. A katonai vezetés teljesen az ultranacionalisták kezébe került, így könnyebb volt betiltaniuk a sajtó- és véleménynyilvánítás szabadságát, likvidálni politikai ellenfeleiket. Az arab tartományok élére olyan török kormányzókat állítottak, akik nem is beszéltek arabul. 1914-ben minden arab politikai szervezetet betiltottak és az arab tiszteket szétküldték a szülőföldjüktől legtávolabb lévő helyőrségekhez és katonai alakulatokhoz.

Az arab nacionalisták végül vezetőt is találtak ahhoz, hogy kitörjenek ebből a helyzetből: Husszein ibn Alit (1853–1925), Mekka serifjét és emirjét. De ki is volt ez az ember? 1893-ban alig negyvenévesen kerül Isztambulba. II. Abdel Hamid a fővárosba gyűjtötte birodalma vezető értelmiségeit, Husszeint is ő hívta és nevezte ki időközben tanácsadójának. 16 évig maradt Isztambulban, ezalatt politikai véleményét nyilvánosan nem fejtette ki, nem is érte semmi szemrehányás. Háza a török és arab értelmiség találkozóhelye volt, sőt felesége is török nemzetiségű. Ennek ellenére 16 év alatt nem tanult meg törököül, soha nem is használta a török nyelvet és személyes véleményét ritkán fejtette ki. Noha liberális eszméket tulajdonítanak neki, valószínű, hogy az európai kultúrát sem

ismerte. Ugyanakkor isztambuli tevékenysége során kiváló politikai és vallási vezetővé vált. 1908. október 11-én Abdel Hamid szultán kinevezte Mekka emírének, ez azzal járt, hogy megígérte a szultánnak, hogy jó oszmán és az állam hű szolgája lesz. Erősíteni fogja a muzulmán világ és az oszmán kalifátus közötti kapcsolatokat.

Hivatalánál fogva is alkalmassá vált az arab nacionalisták vezetésére és összefogására, hiszen ő maga is arab lévén nem értett egyet az ifjútörökök asszimiláló politikájával. 1913-ban 35 arab képviselő megválasztotta minden arab ország legfelsőbb vallási vezetőjének. Ez a tény, valamint Hedzsasz (az Arab-félsziget vörös-tengeri partvidéke) stratégiai helyzete és nyilván személyes ambíciói is arra ösztönözték, hogy kapcsolatokat keressen az angolokkal.

A Szezei féltő angoloknak kapóra jött egy közel-keleti szövetséges, így örömmel fogadták Husszein közeledését. Husszein egyik fia, Abdullah 1914. februárjában tárgyalt az egyiptomi angol főkonzullal, lord Kitchenerrel. Husszein egy önálló arab királyságot, az angolok egy törökellenes szövetségét akartak. 1914. november 14-én a szultán dzsihádöt hirdetett a muzulmán hit ellenségei, vagyis az angolok és a franciák ellen. Az angol diplomácia megpróbálta rávenni Husszeint, hogy mint vallási vezető, érvénytelenítse a rendeletet. Ő el is utasította a dzsihádöt, sőt a hedzsaszi törzseket a törökök ellen biztatta. A damaszkuszi jegyzőkönyv (1915. május) szerint az angolok elismerték volna egy arab állam (Szíria, Libanon, Palesztína, Irak és Arábia) függetlenségét, ha Husszein fegyveres felkelést robbant ki a törökök ellen. 1915. október 24-i levelében MacMahon, kairói angol főmegbízott, azt írja, hogy Anglia elismeri a „damaszkuszi” arab állam függetlenségét, de csak Szíria és Irak nélkül. A török kormány el akarta távolítani Husszeint és hadsereget küldött Hedzsaszba. Husszein 1916. június 5-én kirobbantotta a felkelést.

A későbbi angol politikát megmagyarázza MacMahon azon kijelentése, miszerint az arabokra Angliának azért van szüksége, nehogy a németek megszerezzék a segítségüket egy esetleges Egyiptom elleni támadásukhoz. Angliának nem volt szüksége egy közel-keleti vetélytársra, ezért csak addig támogatták az arabokat, amíg azok gyengítették a

törököket. Anglia elismeri Husszein függetlenségét Törökországtól, de nem ismeri el az önálló, egységes arab államot.

Husszein kiáltványában, amely 1916. június 27-én jelent meg, a muzulmán világgal igyekezett megértetni a felkelés okait, próbálta magát igazolni.

A kiáltványt a muzulmánok vegyes érzelmekkel fogadták, kezdetben az arab nacionalista vezetők lelkesedtek érte. Ugyanígy tettek a boszniaiak, hercegovinaiak és a nyugaton tanuló arab diákok. Viszont India, Egyiptom és a Maghreb muzulmán többsége szembehelyezkedett vele. Az ifjútörökök háttadőfésként élték meg és óriási sajtókampányt indítottak ellene bel-és külföldön egyaránt. Az angolok mindent megtettek, hogy akadályozzák terjesztését, hiszen egy egységes, erős arab állam már nem egyezett meg érdekeikkel. Másfél hónapig nem közöltek belőle semmit, majd az 1916. augusztus 29-ei egyiptomi újságokban egy csonkított változata jelent meg. Hasonlóan jártak el a franciák is, kihagytak belőle olyan kulcskifejezéseket, mint: nemzeti felkelés; aki megölte az arab nyelvet, az megölte az iszlámot; ha az arabokat alázzák meg, az iszlámot alázzák meg; stb.

A felkelés nehezen indult, kezdetben csak egyes beduin törzsek álltak Husszein mellé, s Arabiai Lawrence-nek, az angolok ügynökének minden szervezőkészségére szüksége volt, hogy abból katonai sikerek szülessenek. Ami a felkelés eredményét illeti, Husszein álma, egy egységes arab királyság nem valósult meg. Az „Arabok királya” cím helyett a nagyhatalmak egyöntetűen csak „Hedszasz királyának” ismerték el. Az I. világháború után a győztesek az egységes arab állam területét mandátumokra osztották fel. Husszein egyik fia, Fajsál, aki a felkelés tényleges katonai vezetője volt, miután a franciák elűzték Damaszkuszából, az angoloktól megkapta Irak trónját. Másik fia, Abdullah számára pedig ugyancsak az angolok létrehoztak egy államot, Transzjordániát, s 1921-ben megtették királyává.

Husszein egy ideig tartja még magát ibn Szaud támadásaival szemben, de egyre reménytelenebbnek látva a helyzetet – angol meghívásra – önkéntes száműzetésbe Ciprusra megy, s itt is hal meg 1925-ben. Országát, Hedszaszt, ibn Szaud meghódítja és belőle alakítja ki 1932-ben Szaud-Arábiát.